

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ВА СПОРТ
ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ

**ОЙБЕК ИЖОДИНИНГ
МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ АҲАМИЯТИ
ИЛМИЙ КОНФЕРЕНЦИЯ МАЪРУЗАЛАРИ ТЕЗИСЛАРИ**

Тошкент - 2005

83.3 (5y)

© Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси, 2005.

2005
... 5427 shahar Navoiy
nomidagi
O'zbekiston MK
A

10

*Наим КАРИМОВ,
филология фанлари доктори*

ОЙБЕКНИНГ ХХ АСР ЎЗБЕК АДАБИЁТИ ТАРАҚҚИЁТИ ТАРИХИДАГИ ЎРНИ

1. Ойбек адабиёт оламига кириб келган вақтда М. Беҳбудий, А. Қодирий, Фитрат, Чўлпон, Ҳамза сингари устоз ёзувчилар туфайли ўзбек адабиёти ва адабий тилининг янги тараққиёт даври бошланган эди. Шеърятда бармоқ вазнининг етакчи вазнга айланиши, давр ва халқ ҳаёти учун муҳим ижтимоий ҳамда маънавий масалаларнинг тасвир доирасига тортилиши, насрда эса реалистик ҳикоя, қисса ва роман жанрларининг пайдо бўлиши, драматургиянинг адабий тур сифатида ўзбек адабиётига кириб келиши шу устозларнинг ижодий меҳнати билан боғлиқ.

Ойбек, мазкур ёзувчилардан фарқли ўлароқ, Совет ҳокимиятининг дастлабки йилларида қалам тебрата бошлади. XIX аср охири - XX аср бошларида майдонга келган ва ўзбек адабиётини янги тараққиёт босқичига олиб чиққан жадид адабиёти шу даврда совет давлатининг тазйиқи остида яқунлана бошлаган, большевиклар давлати эса ўз мафкурасига мос бўлган сунъий адабиёт – йўқсиллар адабиётини яратиш чора ва тадбирларини кўраётган эди. Ойбек худди шу даврда адабиёт оламига кириб келди.

2. Ойбек адабиётдаги дастлабки машқларида, бир томондан, Чўлпон, иккинчи томондан, 20-йилларда ўзбек ёшлари ўртасида Чўлпон туфайли машҳур бўлган турк ҳурриятсевар шоирларига эргашди. Таҳсилни Ленинградда давом эттирган 1927-1929 йилларда эса замонавий рус адабиётининг А. Блок, В. Маяковский, В. Брюсов сингари намояндалари, улар орқали У. Уитмен, Э. Верхарн сингари фарб шоирларнинг ўзига хос ижоди билан танишди. Улар таъсирида мансур шеърлар ёзди. Аммо бу жараён узоққа чўзилмади. Ойбекнинг 1936 йилда «Евгений Онегин» шеърый романини ўзбек тилига таржима қилиши ва А.С. Пушкин шеърияти билан яқиндан танишиши унинг шеърый ижодида табиат лирикасининг, кўнгил лирикасининг қатта мавқе касб этишига боис бўлди.

3. 1940 йилда «Кутлуг қон» романи нашр этилгунига қадар Ойбек шоир сифатида машҳур бўлган. У 30-йилларда ёзган, хусусан,

«Чимён дафтари» туркумини ташкил этган шеърлари билан ўзбек шеъриятига жаҳон лирик шеъриятининг энг яхши анъаналарини олиб кирди ва бу анъаналарни мумтоз ўзбек шоирларининг бой бадий тажрибаси билан бойитди. Туйғу ва лирик кечинма Ойбек шеърларида лирик сюжетни ҳаракатга келтирувчи асосий омилга айланди. Туйғу ва лирик кечинма ҳаракатида Ойбек лирик қаҳрамонининг бой ва гўзал руҳий олами ўз тажассумини топди. Айни вақтда бу қаҳрамоннинг муайян тарихий макон ва замонда яшаётгани яққол сезилиб турди. Шу маънода унинг лирик қаҳрамони нафақат Навоий ва Пушкин сингари буюк классиклар, балки замондош шоирларнинг лирик қаҳрамонларидан ҳам кескин фарқланди.

4. Ойбекнинг биринчи йирик лиро-эпик асари – «Дилбар – давр қизи» достони 1932 йилда ёзилган. Шу вақтдан бошлаб Ойбек кўплаб дostonлар яратди. Ойбекнинг лиро-эпик жанрдаги асарларга ўтишига асос бўлган омиллардан бири шундаки, у нозик ҳис-туйғуларнинг бетакрор куйчиси бўлишига қарамай, поэтик тафсил (детал)дан моҳирона фойдалана олувчи, ҳаётни майда-чуйда томонлари билан кузата ва тасвир эта олувчи санъаткор эди. Унинг ана шу фазилати ҳатто лирик шеърларида ҳам кўзга ташланиб туради. Ойбек ўзига замондош бўлган воқеликни ва шу воқелик яратган кишиларни «йирик план»да тасвирлаш, тарихий давр ва унинг кишилари образини яратиш мақсадида дoston жанрида ҳам самарали ижод қилиб, ўндан зиёд асарлар яратди. Бу асарлар орасида дoston жанрининг лирик дoston («Навоий»), романтик дoston («Бахтигул ва Соғиндиқ»), автобиографик дoston («Бобом»), драматик дoston («Маҳмуд Торобий»), эртак-дoston («Гули ва Навоий»), дoston-хроника («Даврим жароҳати») сингари турли кўринишлари мавжуд. Ойбек бу асарлари билан ўзбек шеъриятида дoston жанрининг янги шакл ва навлар билан бойишига катта ҳисса қўшди.

5. 1937 йил... Ўзбек адабиётининг Абдулла Қодирий, Фитрат, Чўлпон сингари чинорларининг «халқ душмани» сифатида қатагон қилиниши, асарларининг эса ман этилиши билан замонавий ўзбек адабиётининг олтин фондига кулф солинди. Халқ «Ўтган кунлар» сингари севимли асарларни ўқиш имкониятидан маҳрум бўлди. Бунинг устига, Ойбек сингари ёзувчилар А. Қодирий ва Чўлпонларнинг «дум»и сифатида бадий ижоддан четлаштирилди. Ойбек тарихнинг шундай нозик ва мураккаб бир палласида А. Қодирий ва Чўлпон бошлаб берган романнывислик анъаналарини давом эттириб,

«Қутлуг қон» романини яратди. Агар А. Қодирий биринчи ўзбек романини яратишда Шарқ романнавислик мактаби анъаналаридан фойдаланган бўлса, Ойбек нафақат А.Қодирий ва Чўлпон, балки Оноре де Бальзак, Виктор Гюго, Томас Манн каби Европа романнавислари тажрибасидан фойдаланган ҳолда ўзининг дастлабки романини ёзди. Ойбек бу асари билан А.Қодирий ва Чўлпоннинг романнавислик анъаналарини давом эттирибгина қолмай, бу мактабни янги бадиий изланишлари билан ҳам бойитди.

6. Ҳар бир миллий адабиётнинг ўзига хослиги аввало унинг миллийлиги билан белгиланади. «Ўтган кунлар» ҳам, «Кеча ва кундуз» ҳам миллий романлар эди. Ойбек романининг миллийлиги унда тасвирланган ҳаёт ҳақиқатининг, Йўлчи ва Гулнор сингари қаҳрамонларнинг, бадиий тасвирнинг, тилнинг миллийлигидадир. Шу билан бирга Ойбек романини ўқиганимизда, уни иктисодий муносабатларни, кишилик жамиятининг тараққиёт қонуниятларини, «Илоҳий комедия» туркумига кирган романларни яхши билган, асарини нафақат ўзбек китобхонлари, айни пайтда бошқа халқлар ҳам ўқишини истаган ёзувчининг ёзгани аниқ сезилиб туради. У худди шу мақсадда бадиий-услубий изланишлар олиб борди.

7. Ойбек учун роман икки кишининг муҳаббатини тасвирловчи ишқий, ёки ишқий-қаҳрамонлик, ёки саргузашт асар эмас. У роман деганда аввало халқ тарихининг муҳим саҳифаларини ўзида акс эттирувчи асарни назарда тутган. Шунинг учун ҳам у «Қутлуг қон»да фақат Йўлчи билан Гулнорни эмас, балки уларнинг бахтсиз муҳаббати фонида шу муҳаббат гулларини хазон қилган тарихий-ижтимоий шароитни, ўзбек халқининг Биринчи жаҳон уруши арафасидаги ҳаёти манзараларини ҳаққоний гавдалантирган. Тўғрироғи, Йўлчи ва Гулнор образлари ана шу тарихий фонда ҳаракат этадилар.

Ойбек кейинги романларида ҳам халқнинг тарихий тақдири билан боғлиқ масалаларни тасвирлади. Адиб «Навоий» романида ўзбек халқи тарихидаги энг муҳим воқеалардан бири – XV асрдаги миллий уйғонишни Алишер Навоий тақдири орқали кўрсатиб берди. У мазкур романи билан ўзбек адабиётида тарихий-биографик роман жанрига тамал тошини қўйди.

Агар Ойбекнинг «Қуёш қораймас» романида ўзбек халқининг Иккинчи жаҳон урушидаги иштироки, «Олтин водийдан шабадалар» романида эса урушдан кейинги қишлоқ ҳаётининг тикланиши тасвир этилганини эътиборга олсак, унинг роман жанри олдига қўйган

талаблари бир қадар равшанлашади. Эътиборли томони шундаки, бу асарларнинг ҳаммаси бош ёки иккинчи даражали қаҳрамонларнинг воқеалар майдонига кириб келиши ёки бу майдондан чиқиб кетиши билан бошланади ва кўпинча шундай қолиплаш усули билан тугайди. Адиб учун йўл нафақат у ёки бу қаҳрамоннинг, балки бутун бир халқнинг муайян тарихий вақт ва тарихий шароитдаги ҳаётини, фаолиятини, моҳиятини ифодаловчи образдир. У ана шу образ орқали халқнинг тарихий жараёндаги тақдирини ёритишга интилган.

8. Ойбек олдида турган вазифалардан бири А.Қодирий ва Чўлпонлар туфайли шаклланган янги адабий ўзбек тилини янада бойитиш, унга янада сайқал бериш, уни янги жилолар билан товлантириш эди. У ўзбек адабиёти ва адабий тили олдидаги ана шу бурчини теран ҳис этиб, бир томондан, шеърий, иккинчи томондан, насрий ижодида ўзбек адабий тилини нафислаштириш, форсий ва арабий сўзлардан мумкин қадар оз фойдаланиш ва бу сўзлар ўрнига халқ оғзаки ижоди ва мумтоз ўзбек шеърияти хазинасидаги янги сўзларни олиб киришга интилди. Натижада Ойбек асарларининг тили ва услуби поэтиклиги, лириклиги, лўндалиги, образлилиги, тасвирий воситаларга бойлиги билан бошқа ёзувчилар тили ва услубидан фарқланди.

9. Адабиёт Ойбек учун инсон руҳини, унинг маънавий ва маърифий оламини поклаш, гўзаллаштириш, бойитишнинг қудратли воситаси эди. У ана шу воситадан бутун ижодий умри давомида гоят самарали фойдаланди.

Бахтиёр НАЗАРОВ,
академик

ОЙБЕК ИЖОДИНИ ЎРГАНИШ МУАММОЛАРИ

1. Ойбек ижоди ХХ асрда етарлича ўрганилмади, дейиш адолатсизлик бўлур эди. Ҳеч муболағасиз, Ойбек ўтган аср ўзбек адабиётидаги кенг ва атрофлича ўрганилган санъаткорлардан биридир. Лекин, айтиш керакки, Ойбек шўро даври ёзувчиларимиз ичида, бир тарафдан, энг кўп ноҳақ танқид қилинган ва, иккинчи томондан, айрим ишларни ҳисобга олмаганда, бадиий санъаткорлигидан кўра (айниқса, шеъриятда) асарларининг ижтимоий моҳиятига кўпроқ эътибор берилган эди.

XX асрда Ойбек ижодини ўрганишда эришилган ютуқларни инкор этмаган ҳолда эндиги вазифамиз бу буюк адиб ижодини бадииятнинг ички қонуниятлари ва уларнинг наинки ташқи воқелик, балки, авваламбор, муаллифнинг шахс сифатидаги ички дунёси ҳамда бу дунёни шакллантирган, унга таъсир кўрсатган омиллар билан узвийликда ўрганишга йўналтирилмоғи лозим. Бунинг учун методологиямизда жиддий ўзгаришларни амалга ошириш, бадииятни англаш, идрок этиш, ҳис қилишдаги мезонларимизни бойитиш ва жаҳон миқёсидаги илғор қарашларни янада чуқурроқ ўрганишимиз зарур бўлади.

2. XX аср адабиётимиз, шу жумладан, Ойбек ижоди ўрганилган тадқиқотлар, мақолаларга эътибор берсак, уларда қўйилаётган масалалар, муаммолар, мавзулар доираси ниҳоятда мўл эканига гувоҳ бўламиз. Қаҳрамон, образ, характер, сюжет, композиция, конфликт, ҳаётий ҳақиқат ва бадиий тўқима... Боринги, яна шунга ўхшаш беш-ўнта масала. Тўғри, булар бадиий ижоднинг муҳим ва ўзак масалалари, бироқ, биз бадиият деган олам, унинг Инсон, Табиат, Ҳаёт билан алоқадор муаммо ва қон томирлари худди шу ҳаёт, Инсон ва табиатнинг ўзи каби чексиз, бой ва турфа ранг эканини ёддан чиқарамиз ёки эътибор бермаймиз.

Француз, инглиз, немисларнинг адабиёт илмига назар ташласак, Япония, Корея, Хитой танқидчилиги ва адабиётшунослигини кўздан кечирсак, улар аллақачон бадиий адабиёт ва унинг сир-сехри масаласига ана шундай – ниҳоятда кенг тармоқли муносабатда эканини кузатамиз. Улар ўзларининг дастлабки, бакалавр ёки магистрлик ишларидан бошлаб ана шундай йўналиш оладилар.

Бизга наинки янги – XXI аср тонгида, балки, умуман, турмуш, ижод, тафаккур тарзимизнинг янгиланиш тонгларида яшаш насиб этган экан, Ойбек ижодини ўрганиш мисолида ўзбек адабиёти илмида янгича иқлимлар яратишимиз, бу соҳада ҳам ўзимизнинг ўзбекона юзимизни кўрсата олиш муҳимдир.

3. Ўтган саксон йил давомида Ойбек ижодини турли даража ва турли босқичда ўрганар эканмиз, асосан, унинг асарлари доирасидагина туриб фикр юритдик. Бироз бадиийроқ қилиб айтсак, Ойбек боғига кириб у ер-бу ерини буташ ва чиройига маҳлиё бўлиш билан кифояландик. Ўз даври учун ва ҳозир ҳам бунинг ўз аҳамияти бор, албатта. Бироқ энди, бир жойда турмай, изланишимиз, олдинга қадам ташлашимиз керак.

Шундай қадамлардан бири Ойбек ижодини жаҳон адабиёти контекстида ўрганиш бўлиши мумкин. Шу вақтгача биз Ойбек ижоди хусусида бу масаланинг бир қиррасига, шундай бўлса ҳам, ниҳоятда юзакигина эътибор бериб келдик. Яъни, шоир ижодининг дастлабки босқичига Верхарн, Блоклар таъсири, «Кутлуғ қон»ни ёзишда Бальзакдан ўргангани, эпик маҳоратига «Евгений Онегин»даги миқёс таъсири, Горький мактаби ва ҳоказо.

Ойбек шундай буюк санъаткорки, унинг соф лирик шеърляти-ни, «Кутлуғ қон», «Навой» сингари романларини, айрим дostonларини жаҳон адабиёти контекстида ўрганиш, кенг, халқаро миқёсда эътироф этилган асарлар билан қиёслаш ва бу сархил бадиий дунё ичида Ойбекнинг ўзига хосликларини очиш, шубҳасиз, ажойиб самаралар беради. Ойбек шеърлятидан биргина куртакдек мисол:

Дарахтлар кўтармиш гул қадаҳчалар
Кўкламнинг, ҳаётнинг соғлиги учун.

Ойбек ижодида бундай гул қадаҳчалар мўлдир. Улар жаҳондаги мана-ман деган шоирлар даврасидаги алёрларда ойбекона оҳангда жаранглай олади.

4. Ойбекнинг ўзини чуқурроқ ўрганмай туриб, унинг ижодини кўнгилдагидек ўрганиш қийин. Ойбекнинг барча асарлари яхшими, ёмонми, қаҳрамони ижобийми, салбийми, мураккабми, ёхуд, тарихийми, тўқимами - қатъи назар, унинг яратганлари. Уларнинг бари-ни ва борини сеҳрлаб, боғлаб турувчи ҳам Ойбек тафаккури, қалби, бир сўз билан айтганда, унинг дунёси экан, яралмиш дунёни яратувчи дунёнинг очқичи билангина очиш мумкин.

Ф.М. Достоевскийнинг вафоти муносабати билан ўтказилган хотира кечасида шоир А.Н. Майков айтган эдики, «Мен учун доим муҳими, бу ёзувчининг ички дунёсидир». Ташқи дунёнинг асмори мана шу ички дунёдан ўсиб чиқади, демоқчи бўлади у. Зеро, манфур қаҳрамон ҳам шу дунёдан ўсиб чиқади, яъни, муаллифнинг нафрат дунёсидан.

Демоқчимизки, Ойбек асарлари билан бир қаторда унинг ўзини, ички ва ташқи дунёсини, муҳитини, ҳаёти ва қарашлари билан алоқадор ҳар бир заррани ўрганишимиз керак.

Бу йўналишда Ойбекни ўрганиш бўйича проф. Н.Ф. Каримов хайрли ишларни амалга оширди. Унинг бу борадаги Чўлпон, Ҳамид

Олимжон, Усмон Носир ҳақидаги асарлари замонавий ўзбек адабиётида янги бир йўналишга асос солди.

Бироқ, булар дастлабки ишлардир. Ойбек шахси, қисмати, олами, толеи (биргина Зарифа Саидносировани эсланг!) бунинг учун ноёб материаллар бера олади. Биздан излаш, топиш, ўрганиш, бу маънавий мулкни сўз ва илмда моддийлаштириш талаб этилади, холос.

«Ойбек 400 йилга тенг келадиган 40 йиллик ижодий фаолиятининг бир лаҳзасини ҳам самарасиз ўтказгани йўқ» деган фикрда жуда кўп маъно бор.

Чўлпон «янчиб» турилган бир пайтда бир мунча чекинса-да, тойса-да, унинг ҳимояси учун кўксини қалқон қилган Ойбек ҳаракати чинакам жасорат намунаси эди. Биргина шу жасорати учуноқ у адабиётимиз, маданиятимиз тарихида қолишга ҳақлидир.

Биз кўпинча Ойбек ижодини ҳамда ижоди билан алоқадор бўлган табиати, таржимаи ҳоли, ҳаёт йўлини ўрганиш билан кифояланамиз.

Ҳолбуки, айрим далилларга қараганда, Ойбек XX аср тарихи ва тақдирига таъсир кўрсата оладиган даражадаги буюк шахс эди. Буни, авваламбор, адибнинг ўз ватандошларигина эмас, халқаро миқёсдаги, олис юртлардаги замондошлари ҳам эътироф этадилар.

XX асрнинг 60-йиллари аввалида тинчликни сақлаб қолиш борасида жаҳон маълум муддат танг аҳволда қолгани маълум. Шунда Халқаро Тинчликни ҳимоя қилиш комитети ҳам анча саросимага тушиб қолади ва жаҳон миқёсидаги энг нуфузли шахсларга мурожаат этиб, тинчликни сақлаб қолишга фаол бош қўшишга даъват этади, Иттифоқ миқёсидаги бир неча Шахсга мурожаат этилади. Шулардан бири Ойбек эди. Тинчликни ҳимоя қилиш комитетининг Америка Қўшма Штатлари томонидан аъзоси Полинг Ойбекка хат орқали мурожаат этади. Хатга «Ядро қуролининг тарқалишига йўл қўймаслик ҳақидаги мурожаат» илова қилинган ва Ойбекда даврнинг энг буюк сиймолари қаторида уни имзолаш сўралган эди.

Адибнинг Покистон сафари кўпчиликка маълум. Бу ҳақда гап борганда асосий йўналиш ёзувчининг сафар таассуроти остида туғилган асар (қисса, дoston, очерк)ларига эътибор беришдан иборат бўлади ва бу, табиий, албатта.

Бироқ Ойбек Покистонга фақат мамлакат ёзувчилари уюшмаси анжуманида иштирок этиш ҳамда бу юрт халқининг ҳаёти билан

танишиш учунгина бормаган эди. Бу вақтда (1949) Покистонда собиқ Иттифоқнинг бирорта расмий идораси йўқ, элчихона ва консулликлар ҳам, дипломатик алоқалар ҳам мавжуд эмас эди. Ойбекнинг бу юртга юборилишида ёзувчилар анжуманида иштирок этиш, адиб сифатида халқ ҳаёти билан танишишдан ташқари, икки мамлакат ўртасидаги алоқаларни ўрнатишга баҳоли қудрат ҳисса кўшиш, бу масъул вазифани адо этиш ҳам назарда тутилган эди.

Ойбек ҳаётида юқоридаги каби унинг буюк шахс эканини тасдиқловчи мисоллар оз эмас.

Ойбек шахсининг бундай қирраларини ҳам ўрганишга эътибор беришимиз зарур.

Собир МИРВАЛИЕВ,
филология фанлари доктори

ОЙБЕК – РОМАННАВИС

1. Ойбек қандай улкан ва улуғ шоир бўлса, XX аср ўзбек миллий адабиёти тарихий тараққиётида, хусусан, романчилиги ривожидан ҳам шундай салмоқли ўринга эгадир.

2. Адибнинг романнавис сифатидаги ижоди В. Зоҳидов, А. Қаюмов, М. Қўшжонов, Б. Назаров каби академиклар ҳамда Ҳ. Ёқубов, Л. Қаюмов, Н. Каримов, С. Мамажонов, А. Қулжонов сингари адабиётшунослар томонидан етарли ўрганилган. Бироқ, истиқлол даври қарашлари ва тафаккури ана шу буюк санъаткор романларини қайта, янгидан баҳолашни тақазо этади. Бизнинг ушбу масалага оид хулосаларимиз ҳам шу жиҳатдан фарқланиши мумкин.

3. Аслида, Ойбекнинг «Қутлуғ қон», «Навоий», «Олтин водийдан шабадалар», «Қуёш қораймас», «Улуғ йўл» каби романлари, қолаверса, «Нур қидириб», «Болалик» каби қиссалари ўзбек реалистик насрини камолотга етаклаган асарлар сифатида муҳим аҳамиятга эгадир.

4. Мазкур жараён эса ўз-ўзидан ва осон кечмади. Ойбек ўзининг «Қисқача таржимаи ҳолим» номли мақоласида қайд этишича, «... 30-йилларнинг ўрталарига келиб, студентлар ҳаётидан роман бошладим. Ўн-ўн беш саҳифа чамаси ёздим... аммо ёзиш қийин бўлди. Воқеалар, фикрлар кўп, барчасини қамраб, бир тартибга солиш, жонли образлар яратиш оғирлигини сездим... ҳаёт ва адабий тажри-

бамни кенгайтиришим кераклигини англаб, уни тамомламай қолдирдим» («Мукамал асарлар тўплами», XIV, 14-бет).

5. Шундан сўнг Ойбек изланиш, ўрганиш сари дадил интилди. Аввало эпик образ ва эпик баён таъсирида миллий (халқ дostonлари, ёзма дostonлар) анъаналарни, рус ва жаҳон романчилиги тажрибаларини ўрганишга киришди. Ўзи қайд этишича, шу дамларда «икки иш устида таралдудга тушиб қол»ади. Бири ҳам тарихий, ҳам замонавий мавзуларда «Ўч», «Темирчи Жўра», «Бахтигул ва Соғиндиқ», «Дилбар – давр қизи» каби шеърий эпик дostonлар яратиш бўлса, иккинчиси рус ва жаҳон адабиёти дурдоналаридан (Гётенинг «Фауст», Дантенинг «Йлоҳий комедия», Байроннинг «Каин» асарларидан парчалар) таржималар эди. Айниқса, А.С.Пушкиннинг «Евгений Онегин» шеърий романи таржимаси бу борадаги адиб фаолиятининг асосига айланади. «Мен, - деб ёзди Ойбек кейинчалик, - таржима билан шуғуллана бориб, роман ёзишга аҳд қилдим». Ана шундай тинимсиз изланиш ва интилишлар самараси ўлароқ, 1938 йилга келиб, қисқа бир муддатда унинг «Қутлуғ қон» деган етук эпик полотноси яратилди.

6. «Қутлуғ қон» адибнинг битмай қолган «Студентлар» номли романидан кейинги ҳаёт ва ижод тажрибалари шаклланган давр маҳсули сифатида юзага келди. Адиб ёшлиқда кузатган, кўрган ва қозоқ даштларида кезган чоғларида уйғонган ва етилган фикр-туйғулар самараси эди. «Қутлуғ қон» романимни ёзиш учун материал йиғиб ўтирмадим, роман учун материал кўнгилдан, хотирамдан қуйилиб келаверди...». Албатта, мазкур романнинг юзага келишида қатор ижодий омиллар - манбалар қатори Абдулла Қодирий яратган романларининг ҳам таъсири бўлган, десак, хато бўлмас. «Қутлуғ қон» бадий мукамаллигидан ташқари, маънавий ва маърифий жиҳатлари билан ҳам истиқлол даври мафкурасини бойитишга, сўзсиз, хизмат қилади. Масалан: ҳозирги бозор иқтисодиёти даври муаммоларидан бўлган ер ва пул масаласи мазкур асарда юксак мақомда бадий ифода этилганки, ҳар бир ҳунарманд, ҳар бир билармон, фермер ёки савдогар ҳеч бўлмаганида мазкур асардаги Мирзакаримбой ва Йўлчи диалогидан олға сурилган гоъларни ҳаётга татбиқ этса, фойдадан холи бўлмас. Хуллас, «Қутлуғ қон» романи билан ўзбек реалистик романчилиги тўла-тўқис шаклланди. Камолат сари йўл олди.

Ойбек яна замонавий мавзуда «Олтин водийдан шабадалар», ҳарбий мавзуда «Қуёш қораймас», тарихий-инқилобий мавзуда

«Улуғ йўл» каби романларни ҳам яратди. Албатта, мазкур эпик асарларда ўтган аср мафқурасининг сояси қолган ўринлар йўқ эмас. Бундай ҳолда мазкур романлардан мафқуравий нуқсонлар излашдан кўра уларнинг шакл-шамойили, яратилиш тарихи, адибнинг бадий маҳорати, ижодий тажрибасини ўрганиш сари бориш фойдалидир. Жумладан, адиб бу борада икки муҳим ижодий анъананинг кашфи-ётчиси сифатида намоён бўлади:

а) ҳар бир эпик полотнони яратишдаги ўзига хослик. Яъни: Ойбек «Қутлуғ қон», ёки «Навоий», ёки бошқа роман бўладими мазкур мавзуда энг аввало мақола ёки шеър, дoston ёзиб, сўнг роман яратиш анъанасини яратди. Биргина «Нур қидириб» қиссасини олинг. Аввал «Покистон таассуротлари» номли туркум публицистик мақолалар, сўнг «Покистон дафтаридан» деган туркум шеърлар, сўнг эса «Зафар ва Заҳро», «Ҳақгўйлар» номли икки дoston ёзиб, пировардида «Нур қидириб» қиссасини яратди. Худди шу анъана «Навоий» романида янада мукаммаллашган кўринишга эга. Бунда образ, гоя, характер, бадий воситалар, яъни асар шакл-шамойили қадамба-қадам мукаммаллашиб бориши таъминланади.

б) Асарнинг номланиши: масалан: «Қутлуғ қон», «Қуёш қораймас»... Айни чоғда бош қаҳрамонларга берилган исм (Йўлчи, Бектемир, Ўқтам, Комила ва ҳ.к.) ҳам асарнинг гоявий-фалсафий ва эстетик-тарбиявий қувватини оширишга хизмат этади.

7. «Навоий» романи жанрнинг мукаммал намунаси сифатида алоҳида ўрганишни тақазо этади.

Биринчидан, мазкур эпик полотно аввало етук роман жанри намунаси, қолаверса, юксак даражадаги тарихий роман ҳам, яна тарихий-биографик романнинг ноёб кўриниши. У ўзбек романчилиги тарихида яратилган ягона бадий-аналитик романдир.

8. Романнинг жанр мукаммаллиги белгилари:

а) ўтмиш ҳақидаги асар эканлиги;

б) тарихий ҳақиқатга мослиги, факт ва ҳужжатларнинг ростлиги, бадий ҳақиқатга тўла бўлганлиги;

в) тарих фани хулосалари билан ушбу роман хулосаларининг мутаносиблиги;

г) гоявий-бадий етуклиги;

Хулоса: Ойбек XX аср ўзбек романчилиги тарихида янги давр очган, жанрнинг ранг-баранг турларига асос солган ва мукаммал жанр намуналарини тақдим этган буюк романнавис сифатида ардоқ-

лидир. Бу борадаги у яратган яшовчан ва барқарор анъаналар ҳамиша маҳорат мактаби вазифасини ўташи шубҳасиз.

Адибнинг барҳаётлиги ҳам шундандир.

*Умарали НОРМАТОВ,
филология фанлари доктори*

АДИБНИНГ УНИВЕРСИТЕТ ДАВРИ ИЖОДИЙ ТАФАККУРИДАГИ ЭВРИЛИШЛАР

Улкан адибларнинг бутун ҳаёт ва ижод йўли давомидаги ёки ҳаётининг муайян босқичидаги руҳий-психологик эврилишларини тадқиқ этиш ҳали бизда урф бўлган эмас. Замонавий жаҳон руҳшунослиги тажрибаларига, жумладан, З. Фрейднинг психоанализм назариясига таянган ҳолда ижодкор руҳиятининг онгли ва онг ости қатламларини кузатиш адиб ва унинг ижод дунёси ҳақидаги ҳақиқатни очишда ниҳоятда қўл келиши мумкин.

Мазкур маърузада биз улкан адиб Ойбекнинг университет даври ижодига мана шу жиҳатдан ёндашишга жазм этдик.

1. Ойбекнинг ўн бир йиллик ҳаёти САГУ – ҳозирги Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида ўтган; у 1925-1930 йилларда университет ижтимоий фанлар факультетининг иқтисод бўлимида ўқиган. 1927-1929 йиллари ўқишни Ленинграддаги Плеханов номидаги Халқ хўжалиги институтига кўчиради, бироқ соғлиғи ёмонлашгани туфайли Тошкентга қайтиб, ўзи таълим олган даргоҳда ўқишни давом эттиради. Ниҳоят, 1930 йили университет дипломини олишга муваффақ бўлади. Сўнг айти шу даргоҳнинг ижтимоий фанлар факультетида сиёсий иқтисод фанидан дарс беради, 1935 йилгача иқтисод кафедрасида ассисент бўлиб ишлайди.

Талабалик йилларини «олтин даврим» деб аташ расм бўлган. Университетдаги талабалик йиллари Ойбек учун чиндан ҳам «олтин давр» бўлди. Илк шеърини тўпламлари «Туйғулар», «Кўнгил найларини», илк адабий-танқидий мақолалари айти шу талабалик йиллари руҳиятида кечган ўй-туйғулар маҳсули сифатида майдонга келган. Талабалик йиллари Ойбек учун ҳам шахс, ҳам дунёқараш, ҳам мутахассис-иқтисодчи, ҳам шоир ва мунаққид сифатида изланиш, шаклланиш даври бўлди. Талабалик йиллари унга севиш, севилиш бахти

насиб этди, Зарифадек вафодор, муқаддас, фаришта аёл билан умр курди.

Университетда иқтисодчи олим, муаллим бўлиб ишлаган кезлари ҳам бадиий ижодни давом эттирди, «адабиёт мана шу йиллар давомида менинг иккинчи асосий касбим бўлиб қолди», деб ёзади у таржимаи ҳолида. Бу йилларда ҳам биринчи галда лирик шоир сифатида дил розларини қоғозга туширишда давом этди. Шоирнинг умр бўйи яратган лирикасининг тенг ярми университет даврига тўғри келади. Муаллимлик йиллари у «Дилбар – давр қизи», «Ўч», «Бахтигул ва Соғиндиқ», «Темирчи Жўра» каби ўз даврининг бадиий солномалари саналган дostonларини яратди. Бу йилларга келиб танқидчилик фаолияти хийла кучайди, замонавий ўзбек шеърляти тадқиқи унинг бош мавзуйга айланди; «Ғафур ҳақида» деб аталган машҳур мақоласи ўша кезларда ёзилди; танқидчиликнинг методологик муаммосини дадил ўртага қўйди; ўша кезларда танқидчиликда кенг ёйилиб бораётган хатарли офат – танқид соҳасидаги саводсизлик ва ур-йиқитчиликка қарши ўт очди.

2. Ойбекнинг илк насрий асарлари «Гулнор опа», «Фанорчи ота», «Мусича», «Синган умид», «Тиллатопар» ҳикоялари университетда эндигина иш бошлаган кезлари – 1930 йилнинг октябрь ойида бирин-кетин яратилган. Бу ҳикоялардаги муайян дидактик-тарбиявий руҳ ёш мураббий адиб руҳиятида кечган жараёнларнинг акс-содидир.

Ойбек эски мактабдан янги мактаб - «Намуна»га ўтиши билан янги тафаккур оламига ишқи тушиб қолди, техникумда рус тилини эгаллаб, рус, айна пайтда янги турк шеърляти дунёсида нафас ола бошлади; янги миллий шеърлят яловбардори Чўлпон изидан бориб, ижоддаги илк қадамлариданоқ «кўнгил шеърляти» ижодкори сифатида танила бошлади. Илк тўпламларининг «Туйгулар», «Кўнгил найлари» деб аталиши тасодифий эмас. Ленинградда ўқиган кезлари эса замонавий рус ва жаҳон шеърляти, модерн адабиётнинг улкан намояндалари ижод сирлари билан яқиндан танишди. Янги замон шеърлятининг мана шу улкан оқимида – кунчиқар мамлакат адиби Кавабата, турк шоирлари – Урхон Сайфий, Холид Фахрий, Яҳё Камол, Тавфиқ Фикрат, Зиё Кўкалп, рус модернистлари - А. Блок, В. Брюсов, Белгиянинг атоқли модернист шоири Э. Верхарнлар сифида туриб қалам тебрата бошлади, жаҳон янги шеърлятининг энг яхши намуналари билан беллаша оладиган рубобий тароналар яра-

тишга киришди. Агар олдинда тўғаноқлар бўлмаганда эди, ким билсин, бу ноёб шеърий истеъдод эгаси бу йўлда қандай юксак мартабаларга кўтарилган бўларди.

3. Ёш шоирнинг шашти ниҳоятда баланд эди. Илк шеърий китоби «Туйғулар» чиққанида у 2-курс талабаси бўлган. Аини шу 2-курс талабасининг «Қизил Ўзбекистон»нинг 1926 йил 3 декабрь сониди улкан олим Фитратнинг «Адабиёт қоидалари» китоби ҳақидаги тақризи чиқди. Талаба академик мақомидаги олимнинг бу китобини «мактаб ўқувчилари учун гўзал қўлланма», деб баҳолади, аини пайтда давр мафкурасидан келиб чиқиб, асарда адабиёт муаммолари марксизм-ленинизм мезонлари асосида яратилмаганлигини айтди. Орадан икки ой ўтар-ўтмас, 1927 йил бошларида шоир Чўлпонга ғаразли ҳужум бошланиб, унинг ижоди мафкуравий жиҳатдан зарарли, деб эълон этилганида, яна ўша 2-курс талабаси Ойбек бу хатарли баҳсга дадил аралашиб «Чўлпоннинг мафкураси эмас, бадий намуналари ўқилади, воз кечилмайди», дея буюк шоирни ҳимоя қилиб чиқди.

Афсус, бу олишувда байроқ Ойбек эмас, Чўлпон муҳолифлари томонида эди; ёш шоир-мунаққид ҳам бўш келмади, қисман ён беришлар билан бўлса-да, ўзини ҳимоя қилишга ўтди, бироқ ўша кезлари сиёсий демагогияга бас келиш асло мумкин эмас эди...

4. Тоталитар режим адабий сиёсатининг таъқиб ва тазйиқлари кундан-кун кескинлашиб борди. Инглиз адиби Жорж Оруэлл сўзлари билан айтганда, тоталитаризм фикр эркинлигига шунақа тажовуз қилдики, буни ҳатто тасаввур этиш мумкин эмасди; унинг фикрни назорат қилиши фақат таъқиқлаш мақсадларинигина эмас, балки муайян режаларни назарда тутарди; у нафақат айрим фикрларни ифодалашга қаршилик қилади, балки нималар ҳақида ўйлаш лозимлигини уқтириб туради, шахс қабул қилиши лозим бўлган мафкура яратилади, унинг ҳис-туйғуларини бошқаришга тиришилади. Адиб «ана шундай муҳитда адабиёт яшай оладими?» деган савол қўяди ва ўзи қатъий қилиб: «Йўқ!» дея жавоб қайтаради. Унингча, ижод бу, аввало туйғу, туйғуни эса мутлақо назорат остига олиш мумкин эмас. Агар ижодкорга эркинлик берилмаса, ижодий инстинкт ўз-ўзидан йўқолади. Тоталитар режимнинг адабиётга келтирган зарарлари беқиёс. Аини пайтда бадий ижод, адабий жараён шундай сирли-сеҳрли ҳодисаки, унда улуғ адиб фикр-ҳукмига зид ҳоллар ҳам юз берди. Тоталитар режим адабий сиёсати таҳдид солиб турган 20-30-йилларда, гарчи бу таҳдид, тазйиқ адиблар ижодий тақдирида чу-

қур из қолдирган бўлса-да, чин истеъдод эгалари ўшандай машъум замонларда ҳам охир-оқибат ўзлигига, қалбига содиқ қолиб, юксак санъат намуналари яратганликлари чиндан-да ҳайратомуз ҳодиса. Ўша давр Ойбек кўнгил лирикаси бунинг ёрқин исботи!

5. Аслида Ойбекнинг дилбар лирикаси осонликча майдонга келган эмас, улар қалбадаги гоҳ ошқора, гоҳ пинҳона олишувлар, онгли ва онг ости туйғуларининг кураши, гоҳ у томон, гоҳ бу томоннинг ғолиб чиқиши самараларидир. 20-йилларнинг охири, 30-йилларнинг биринчи ярми шоир қалби «икки тўлқин кураши» жанг-гоҳига айланади. Талабалик йиллари онгига бетиним марксча-ленинча таълимот сингдирилган, университетда сиёсий иқтисод, марксизм-ленинизм асослари курсидан дарслар берган, муайян муддат Маркс таълимотига ихлос қўйиб, «Капитал»дан таржималар қилган, шеърларидан бирида «Буюк Маркс «Капитал»ни ёш юрагимда, Янги ҳаёт, эрк диёри ишқи кўксимда», дея «Болгалар, ўроқ сафи ила бориш»га аҳд қилган, ҳамма вақт «қўлларида болға ушлаганлар» тўғрисида ёзишни орзу қилган. Айни пайтда қалб тубида чин инсоний кечинмалар, ҳаёт, табиат, севги ва уларнинг чин маъноси каби мангу муаммолар устидаги ўй-мушоҳадалар бетиним мавж урган. Аллоҳ инъом этган ҳаётга, она табиатга, ёрга чексиз муҳаббат уни даврнинг омонат, алдамчи тасаввур, воқеа-ҳодисаларидан чекиниб, нигоҳини йўл-йўлакай, XX асрнинг буюк файласуфи О. Гассет айтганидай, қалб туби томон йўналтириб турган; Ойбек қатор шеърларида давр қарашлари таъсирида дарвеш ва дарвешликни қоралайди, лекин, барибир, охир-оқибатда ўзини дарвеш санайди; Ойбекнинг бугун фахр билан тилга олинадиган дилбар дарвешона лирикаси шу тариқа майдонга келган.

Ойбекнинг адабий-танқидий ишларида, айниқса, Чўлпон ва Қодирийга қарашларида ҳам икки тўлқин кураши яққол кўринади. Марксизм-ленинизм таълимоти билан қуролланган олим масалага синфий ёндашиб, бу икки аллома ижодини мафкуравий жиҳатдан танқид қилади, аммо бу қалбан улкан санъаткор ҳар икки алломанинг беназир санъати олдида таъзим қилади.

6. Ойбек универсиетдаги фаолиятини тўхтатиш сабабини шундай изоҳлайди: «1935 йилда шундай бир пайт келиб қолдики, мен энди ё олим-иқтисодчи ва ё ёзувчиликдан бирини танлаб олишим зарурлигини яхши ҳис этдим. Аммо, кўнгилда адабиётга, шеърятга муҳаббат зўр бўлганидан билдимки, менинг чинакам майлим

адабиёт томонида. Шунда иқтисодий фанлардан дарс беришни тўхтатишга рози бўлдим». (Кўчирмадаги таъкидлар мақола муаллифиники.)

7. Бундай қарор, кўриниб турибдики, узоқ йиллик икки тўлқин курашининг, яхши ҳис этилган чинакам майл, кўнгил амрининг ҳосила-натижаси. Бу ерда ошкор айтилмаган, ўша кезлари айтилиши мумкин бўлмаган яна бир ҳақиқатни пайқаш қийин эмас. Гап шундаки, 30-йилларнинг ўрталарига келиб Ойбек танлаган ихтисослик – иқтисод фан сифатида тугаб битган, у соф сиёсатга, у ўқийдиган марксизм-ленинизм асослари курси эса сиёсий сафсатабозликка айланиб улгурган эди. Ойбекдек улкан санъаткор бундай абсурд-маънисиз машғулотни давом эттириши мумкин эмас эди. Шуниси ҳам борки, Ойбек сиёсий иқтисодни, марксизм-ленинизм асосларини тарк этар экан, умуман фан олаמידан кетган эмас, илмий-тадқиқот ишларига бўлган зўр ҳавасини адабиётшуносликда давом эттиришга қарор қилди. Адабиётшуносликда ҳар ҳолда кўнгил қаъридаги туйғуларни изҳор этиш имкони бор эди... Ойбекнинг сиёсатлашган иқтисодни, марксизм-ленинизм асослари соҳасини тарк этиши, бутунлай адабиёт оламига қайтиши бу улуғ сиймонинг донишмандлиги, жасорати, қолаверса шахсий омади, миллий адабиётимизнинг бахти эди.

ИБРОҲИМ ҲАҚҚУЛ,
филология фанлари доктори

ОЙБЕК – НАВОЙШУНОС

1. Алишер Навоий ижодиёти – буюк шахс, беназир санъаткор ақл-идроки, фикрий изланишлари, руҳий юксалиш ва фалсафий-ахлоқий мушоҳадаларидан яралган бир олам. Унинг юзага чиқиш тарихи, албатта, биздан узоқ. Лекин ҳаётий нафаси, моҳияти, ҳақиқат ва гўзаликлари боқийдир. Ойбек Навоий шахсияти ва ижодиётига фавқулудда ҳодиса ўлароқ қараган. Унингча, «Навоий энциклопедик маълумотга эга бўлган улуғ олим ва мутафаккирдир». Шунинг учун ҳам Ойбек Навоийнинг муҳиби, содиқ издоши ва улуғ шоир ижодиётининг тадқиқотчиси сифатида масаланинг мана шу жиҳатига доимо алоҳида эътибор билан қараган. Ойбек Навоий яшаб ижод этган тарихий давр, адабий-маданий муҳит ҳусусида сўз юритганда,

биринчи галда унинг ўз кўрсатмалари, эътироф ва маълумотларига суянган. Ўша замонларда ва ундан кейин яратилган энг мўътабар илмий, тарихий, адабий манбалар билан пухта танишиб, бири-биридан мазмундор ва ўқишли тадқиқотларни яратган. Уларда Навоийнинг шахси, дунёқараши, ижодиётининг оламшумул қудрати ва бадиий жозибаси хусусида илгари сурилиши зарур бўлган фикр-мулоҳазаларни биринчилар қаторида баён қилган.

2. Кейинги пайтларда Навоий ва Навоий шеърятининг тасаввуфга алоқадорлиги ҳақида кўп ёзилди. Ҳатто уни сўфий шоир деганлар ҳам бўлди. Ҳолбуки, Ойбек «Навоий адабий мероси масаласига доир» мақоласида бу муаммонинг гўё бутун ечимини кўрсатгани: «Навоий лирикаси орасида фалсафий-сўфиёна фикрларни ифодаловчи ёки тасаввуф руҳи билан суғорилган ғазаллар топилади. Лекин Навоий ҳаётбахшликни севган. Инсоннинг, ҳаётнинг баркамол бўлишини хаёл қилган шоир эди. У ўзини дарвеш деб аташни севса-да, у на дарвеш, на сўфий...». Агар биз ана шу фикр-мулоҳазаларни ҳисобга олмасак, ҳеч шубҳа йўқки, Навоий шеърятининг тирклик руҳи ва ҳаётбахш нуруни сўндиришга ҳисса қўшган бўламиз. Тасаввуф таълимотининг билимдони Е.Э. Бертельсдай олимнинг ҳам Навоийга бағишланган тадқиқотларини ёзишида Ойбекнинг илмий ишлари алоҳида аҳамият касб этганлигини айтиши бежиз эмасди. Ойбек ҳақиқатда аллома навоийшунос. Унинг тадқиқ ва таҳлил усули ҳам, жонли ва жозибали ифода услуби ҳам ўзига хос – ҳеч бировникига ўхшамайди. У ҳеч пайт четдан олинган илмий-назарий фикрларга Навоийнинг ижод намуналарини мувофиқлаштиришга уринмаган.

Ойбек Навоий шеърятида ҳақиқий ишқ тасвирларини тадқиқ этганда, бу ишқ фақат гўзалга эмас, гўзалликка, алоҳида кишиларга эмас, кўпчиликка дахлдорлигига; гўзаллик идеали эса яратганнинг қудрати, ҳикмати, санъатини ўрганиш, ўзинг учун эмас, балки умум учун яшаш ва курашишга рағбатлантиришга урғу берган эди. Шу маънода Ойбекнинг Навоий шеърятидаги тимсол, рамз ва мажозлар талқинидаги тажрибаларини ривожлантириш лозим.

3. Ойбек Навоийнинг ҳаёти, бадиий, илмий меросини изчил ва яхлит тарзда ўрганган. Шунинг учун адибнинг Навоий ижодиётига бағишланган илмий асарлари билан танишганда шоирнинг таржимаи ҳоли, адабий муҳитидан бошлаб, лирик шеърлари, дostonлари, насрий асарларининг энг долзарб масалалари хусусида аниқ ва ян-

гича тасаввур ҳосил бўлади. Навоийнинг дунёқараши, санъаткорлик маҳорати, адабиётни юксак босқичга кўтаришдаги улкан хизматлари ҳақида илгари сурилган фикр-хулосалар қудратли илмий тафаккур ҳосиласи эди.

4. Ойбекнинг Навоий таржимаи ҳоли, даври ва ижодиётини чуқур ўрганиши – бу унинг буюк шоир тўғрисида яратилган бадий асарлари учун мустаҳкам асос вазифасини ҳам бажарган эди. Шу боисдан ҳам Ойбек тадқиқотларида олим ва санъаткор нуқтаи назаридаги уйғунлашув осон сезилади. Навоийшунос Ойбекнинг ибратли фазилати Навоий ижод оламига эркин кира билиши ва ундаги ҳар бир бадий ҳодиса, ҳолат ёки образни ҳаққоний талқин қилишга эришганлигидир. Ойбек поэтик матнни энг яширин ва нозик сирларигача мушоҳада эта олганлиги боис таҳлил ва ифодада сира зўриқмасдан, фикр-мулоҳаза жўнлиги, қуруқлигига заррача ҳам ён бермасдан қалам тебратади. Хуллас, Ойбекнинг илмий тадқиқотларида ҳам илҳомбахш ёрқинлик, самимият ва чуқурлик мавжудки, бундан ҳар қанча ўрганса, ибрат олса арзийди.

*Нўмон РАҲИМЖОНОВ,
филология фанлари доктори*

ОЙБЕК ШЕЪРИЯТИДА ГЎЗАЛЛИК КОНЦЕПЦИЯСИ

1. Ойбек теран ва улкан ижоди билан XX аср жаҳон адабиётининг классикларидан бири бўлиб қолди. Бетимсол реалистик прозаси, парвози баланд шеърияти, адабий-фалсафий, эстетик мероси Ойбек номини XX аср жаҳон адабиётининг Робиндранат Тагор, Жон Голсуорси, Михаил Шолохов. Теодор Драйзер, Эрнест Хемингуэй, Роберт Фрост сингари ёрқин сиймоларининг муборак номлари қаторига қўшди.

Агар Достоевский билан Лев Толстой ижоди XX аср рус адабиётини жаҳон миқёсида қанчалар баланд кўтарган бўлса, Ойбек, Мухтор Аvezов, Чингиз Айтматовлар XX аср туркий адабиётини кишилик жамиятидаги шунчалик устивор мавқеини белгилаб берди; меҳваридаги обрў-эътиборини таъминлади. Шу маънода, XX аср туркий адабиётининг жаҳон бадий сўз маданиятига таъсири ва акс таъсир, адабий алоқалар масаласи адабиётшунослик илмининг му-

ҳим вазифаларидан бири ҳисобланади.

2. Ойбек бадий кашфиётлари билан кишилик жамиятига қандай маънавий-ахлоқий, маърифий-эстетик принципларни мерос қолдирди? Ушбу саволга устоз шеърятидан жавоб излашга интилиб кўрамиз.

Шарқ етар, етар!
Қаддингни кўтар.
Занжирларни кес,
Кулликлар битар, -

дейди лирик қаҳрамон «Шарқ учун» шеърида.

Ёндим эркнинг савдосида,
Қафаслардан жуда бездим.
Боқчаларнинг ҳижронида
Юраги қон тутқун эдим, -

дейди «Эркин қуш» шеърида. «Қушлар қочингиз» шеърида эса қафасдаги булбулнинг дардларини ҳис этишга интилади. Шу йўналишда «Ўзгариш тўлқинлари» шеъри шоирнинг программ асари ҳисобланади.

Ғарб бургути қонли панжа солмасин,
Етар ортиқ, Шарқ кўксини босмасин.
Исён қони юракларда тошмишдир,
Энди кенг Шарқ асло занжир тақмасин!..

Ўзгаришнинг тўлқинлари, селлари,
Бу кун тошмиш, кўпирадир ҳар ерда.
Эрк боғчасин юмшоқ, нозик еллари
Чечак сочиб ўйнар ёниқ дилларда.

Эй, қонлари қайнаб тошган ўтли Шарқ!
Тўлқинингда қон эмувчи бўлсин ғарқ.

«Қурашади икки тўлқин, қараб турайми?» дейди лирик қаҳрамон «Товушим» шеърида.

3. Ушбу мисоллардан кўриш мумкинки, Ойбек йигирма ёшга тўлар-тўлмас қатъий нуқтаи назари, эътиқоди шаклланган Шахс си-

фатида кўз ўнгимизда гавдаланади. Ҳаёт – буюк муаллим, инсон эса ҳаёт гули-чечаги, деган бадий-фалсафий концепция Ойбек шеърятининг меҳварини белгилайди. Гўзал ҳаёт беназир мураббий сифатида инсон зурриёдини бешикдан тобутгача бўлган олис тириклик йўлларида алқайди. Киприклариға илинган бир томчи ёшдек эъзозлайди. Ва, лекин, табиатда кун билан тун, ёруғлик билан зулмат ўртасида мутгасил кураш кечгани сингари кишилик жамиятида ҳам эрк ила истибдод, эзгулик билан ёвузлик, яхшилик билан ёмонлик ўртасида азалий кураш давом этиб келади. Тун оғушида ёруғлик униб ўсгани сингари зулм ўчоғида эркинлик алангаси гуркирайди.

Агар ушбу муқоясани кишилик жамиятига кўчирадиган бўлсак, ёлғондан ҳақиқат, ноқисликдан комиллик хусусиятлари куртак туғиб, барг ёзади.

4. Ҳаётдаги икки тўлқин, қарама-қарши кучлар ўртасидаги мамот муҳорабалари ёруғ дунё кўз очибдики, кишилик жамияти вужудга келибдики, азалий ва абадий тўқиниш мавжуд ҳақиқатдир. Ойбек: икки тўлқин олишувига бефарқ, бепарво қараб турмайман, ана шу пўртанавор ҳаёт оғушида яшайман, дер экан, воқеликларни юзага келтирадиган қарама-қарши кучлар табиатини ўрганишга, муҳорабалар моҳиятини англашга қаратилган майл-интилиши кўзга ташланади. Ойбекнинг бадий идроки ана шу қайноқ кураш жараёнларини билишга, тушунишга, англашга йўналтирилган.

5. Лирик қаҳрамон табиатида зулм, залолат, жаҳолат нега мавжуд? Нега йўқ бўлмайди? деган мазмундаги сусткашлик кузатилмайди. Зулмнинг ҳар қандай шаклларини, ҳар қанақа кўринишларини енгиб яшаш инсоннинг бош аъмоли. Ҳаётнинг гўзаллигини, турмушнинг ёруғлигини таъминлайди, деган гоё устивор. Инсон шахсияти ва тириклигида ноқислик, номукамаллик бор нарса. Ҳаётдаги, жамиятдаги зулм, ноҳақлик ҳам мавжуд ҳақиқат. У асрлар оша ўз шакли-шамойилини, тусини ўзгартириб, яшаб келаётир. У ўткинчи бир ҳодиса эмас. Шундай экан, ёруғлик қанчалик мутлақ ҳақиқат бўлса, қоронғулик ҳам шунчалар яшовчан.

Оёгингга ип тақилмиш, кел узат!
Сен-да бир оз япроқларда кул, яйра,
Эркинликнинг йўлларини кел, тузат,
Рухим учун сен нағма чал, бир сайра! -

дейди лирик қаҳрамон «Олтин қўнғизга» шеърида.

Ойбек шеърляти ҳаётдаги, ижтимоий воқеликдаги, одамлар руҳиятидаги зиддиятлар, курашлар жараёнини бадний тадқиқ этувчи мазмуни билан нажиб. У бизни ҳамиша ҳаётни севишга ўргатади, яшашга даъват этади. Курашчанлик руҳини сўндирмасликка ундайди. Зеро, курашчанлик – моҳиятан гўзал. Гўзаллик эса, соҳир ва сўнмас ҳақиқатдир.

Н. ВЛАДИМИРОВА,
доктор филологических наук

АЙБЕК – ПЕРЕВОДЧИК

1. Мировое культурное развитие немислимо без переводной литературы и творческая роль переводчика составляет органическую связь его общечеловеческой и гражданской роли.

Исходным пунктом для рассуждений о значении перевода в жизни общества является мысль о его связующей роли. Свидетельство такого понимания в глубоко философском смысле дошли до нас из времен глубокой древности, еще из библейской легенды о вавилонском столпотворении:

На всей земле был один язык и одно наречие и Бог для того, чтобы помешать людям довести до конца задуманное ими в их гордыне дело – выстроить городкбашню до небес – «смешал язык всей земли». Связь между людьми была разрушена и строить вместе они уже не могли: «И рассеял на Господь оттуда по всей земле и они перестали понимать друг друга». Но, понимать друг друга было необходимо и первыми переводчиками стали люди двуязычные так называемые толмачи. Они, разумеется, не переводили художественную литературу, так как это требует умения воссоздавать образный мир. А для того, чтобы произведение стало функционировать как произведение искусства, переводчик должен как бы повторить творческий процесс его создания. Оно должно возродиться на другом языке заново силою таланта переводчика. Таким талантом обладал выдающийся поэт, прозаик, ученый Айбек, начавший свою переводческую деятельность с середины 30-х годов прошлого столетия. Его переводы произведений Анатоля Франса, Максима Горького печатались в журнале «Ер юзи» еще в 1926 г. Его перу принадлежат

переводы отрывков из произведений Гёте «Фауст», Данте «Божественная комедия», Байрона «Каин».

2. В 1937 году Айбек перевел «Евгения Онегина» Пушкина. Этот перевод дает широкую возможность определить уровень переводческого мастерства, переводческой манеры и принципов воссоздания пушкинского оригинала. Переводческий метод Айбека не всегда совпадал с взглядами других его современников. При всем его максимализме, в его переводах нет буквально-точного воспроизведения языковых особенностей. Его понимание близости перевода в художественном воссоздании текста, в максимально возможном сохранении звучания оригинала. Это именно то, что Белинский обозначил словами: «В сфере искусства ученый знает, художник умеет».

Переводческий метод Айбека тесно связан с его искусством оригинального художника. Каждый свой перевод он начинает с тщательного толкования – интерпретации оригинала, отмечая главное основное, то «движение мысли», о котором говорил Пушкин: «в литературе важна не мысль, а движение мысли».

Отрывки из «Фауста» Гёте, «Божественной комедии» Данте, произведений Байрона – это не случайный выбор Айбека, как и произведения Анатоля Франса и ранних его переводов Горького.

В 1937 г. Айбек перевел «Евгения Онегина» и этот его перевод явился своеобразной школой мастерства поэтического перевода. Яркими страницами переводческого искусства.

3. Перу Айбека принадлежит и перевод «Маскарада» Лермонтова. Айбека интересовал образ Евгения Арбенина с его глубоким убеждением в том, что «веселье в обществе очень часто одна личина».

В «Маскараде» Айбек увидел ту же среду, что и в «Онегине», сатирически обрисованную Лермонтовым:

Қидираман бекорға ҳар вақт ўйин-томоша,
Қаршимда чувиллайди турли оломон...
Юракни муз қоплаган, хаёл ухлар доимо:
Булар бари менга ёт, мен ҳам уларга ётман!

Бездушной среде противопоставлена сильная личность. Конфликт «Маскарада», мастерски воссозданный Айбеком, связан с традициями декабристской литературы.

Айбек понимал, что драма Лермонтова опирается на стихотворный роман Пушкина и в своем переводе он как бы продолжил разговор о «лишнем человеке». Арбенин, как и Онегин «скукою то-мим», но это – деятельная натура.

Айбек воспроизвел и внутреннее напряжение героя и его мучительные чувства. Произведение другого поэта другой эпохи возрождается с помощью таланта переводчика. Постигая творческую манеру поэта, проникая в мир поэзии пушкинской, лермонтовской эпохи, Айбек находит созвучие авторской концепции, лежащей в основе оригинального творения.

Арбенин противостоит светскому обществу, но он не бежит от него, он остается в нем, пытаясь сохранить свои идеалы.

4. Избирая для перевода психологическую драму Айбек предвидел трудность воссоздания образа гордого и сильного человека, сломленного обществом и нащупывал психологическую нить от лермонтовского «Маскарада» к шекспировскому «Отелло» и романтической драме Шиллера «Коварство и любовь».

В процессе истолкования, интерпретации оригинала Айбек постигал и структуру образов, и своеобразие стиля оригинала. Это глубокий, профессиональный анализ текста.

Пьеса «Маскарад» была поставлена на сцене театра Хамзы в ноябре 1945 года. Нраодная артистка Узбекской ССР Назира Алиева вспоминает о том, как заинтересовано и ответственно отнесся Айбек к постановке пьесы, присутствуя на репетициях и по ходу редактируя текст, работая с художником и порою с костюмером.

5. В переводе «Маскарада» Айбек выступает подлинным художником со своим видением мира и своими «средствами изображения».

Что же вслед за пушкинским «Онегиным», лермонтовским «Маскарадом» привлекло внимание Айбека в мольеровском «Тартюфе»? Исследование этого перевода дает, быть может, не исчерпывающий, но все же близкий к истине ответ. Айбека привлекла идея борьбы со злом, притворством, коварством, лицемерием, воплощенными в герое мольеровской комедии.

Пафос, пронизывающий речь лицемера и предателя, в переведенной Айбеком комедии воссоздан яркими красками и убедительно определяет идейно-психологический облик героя.

Онегин, Арбенин, Тартюф... Какие разные образы, характеры. Именно разоблачение той среды и ее морали явилось главной задачей писателя, главной притягательной силой выбора объектов перевода. И мы видим как единая нить проходит через все переводы Айбека, связывая в тугой узел его активное неприятие зла, эмоциональное, напряженное внимание к идее авторов, их этической позиции.

6. Айбек-переводчик и Айбек-писатель – это одна яркая индивидуальность. При всем своем многообразии творчество Айбека – писателя и переводчика представляет собою единый художественный мир со своими законами, с характерными, ярко выраженными чертами индивидуальности, со своим кругом художественных проблем, которые делают его творчество неповторимым.

Ф. МҮМИНОВ,
филология фанлари доктори

ОЙБЕК ВА ХАЛҚ ОҒЗАКИ ИЖОДИ

1. Маънавият тарихи шундан далолат берадики, жаҳон адабиётининг ҳар бир буюк вакили халқнинг бой оғзаки ижоди билан узлуксиз алоқада бўлган. Ундан ўз ижодида фойдаланган, фольклор асарларига юксак баҳо берган. Шунинг учун халқ ижодининг ёзма адабиёт тараққиётидаги муҳим бир омилларидан бири сифатида эътироф этилиши бежиз эмас.

Албатта, адабиётимиз тараққиётининг илк даврида фольклорнинг формал компонентларини қўллаш ва поэтикада янги кўринишлар яратишга бўлган уриниш пайтлари ҳам бўлди. Аммо буюк класикларнинг ижодий изланишлари, тажрибалари туфайли халқ ижодининг туб моҳиятини янги адабиётнинг ривожланиш жараёнида янгича талқин қилдилар, бу қарашлар тобора камол топиб, янгича жило ола бошлади.

2. Ойбек ўзининг бутун ижоди давомида халқ оғзаки ижоди материаллари билан узлуксиз алоқада бўлди. У ҳар бир йирик асари учун материал тўплаган. Мавзу билан боғлиқ халқ ижоди намуналарини тўплаб ўрганиб, муносабат билдириб, махсус дафтарчада қайд этиб борган. Бунга Ойбек архиви, йигирма жилдлик «Мукамал

асарлар тўплами» билан таниш бўлган ҳар бир киши гувоҳ бўла олади.

Ёзувчи ўзининг таржимаи ҳолидаги «Менга янги дунёни кўрсатган адабиёт» қисмида: «Халқ, унинг тарихи, ҳаёти, унинг куй-қўшиқлари мен учун битмас-туганмас илҳом булоғи бўлиб келди ва шундай бўлиб қолади ҳам» («Мукаммал асарлар тўплами», XIV том. Тошкент, 1979, 14-бет), - деб ёзган эди.

Ойбек ўзининг дастлабки давр ижодида, хусусан, «Бахтигул ва Соғиндиқ» достонининг ёзилиши тарихи ҳақида гапириб ёзади: «Отам билан тез-тез бориб турадиган Қозоғистон чўлларида юрган кезларимдаёқ илҳомнинг маст қилувчи ҳиссиёти мени ўзига асир олган эди. Шунда менда ижод қилиш учун кучли орзу уйғонди... Тошкентлик савдогар томонидан сотиб олинган гўзал қозоқ қизи ва Тошкентда ҳунармандлар ва батрақларни бойга қарши оёққа турғизиб, ўз севиклисини озод қилган халқ оқини тўғрисидаги ажойиб эртак ижод булоқларини мавжга келтирди. Бунинг натижасида 1934 йилда «Бахтигул ва Соғиндиқ» поэмам дунёга келди».

Асардаги Соғиндиқнинг ўз ёрини қутқариш йўлида кўрган чоралари «Ошиқ Ғариб ва Шоҳсанам» ишқий-романтик достонидаги муҳаббати топталган ва ҳақоратланган Ғарибнинг Шоҳсанам саройига келиши воқеалари билан жуда ҳамоҳангдир.

4. Ойбек халқ ижодининг жуда қадимий ва ранг-баранг экани, у неча асрлардан бери бойиб, сайқал топиб, даврлар оша оғиздан-оғизга ўтиб, тобора такомиллашиб келаётгани ҳақида сўзлаб: «Халқ ўз қўшиқ ва достонларини кўз қорачиғидек асрар эди. Порлоқ бадиий образлар билан ифодаланган халқ фантазияси, халқ донишмандлиги бу бой хазинани кундан-кунга бойитар эди», деган хулоса чиқаради. Шунингдек, Ойбек халқ ижодига хос жонли ва ширали тилни, турли услубий фигуралар ва бўёқларни алоҳида таъкидлайди ва улардан ўрганишга даъват этади. «Ёзувчилар тилни халқдан ўрганишлари лозим. Халқ тили ажойиб формалар ва қочириқларга бой битмас-туганмас асл манбадир» («Адабиётимиз автобиографияси». Т., 1974, 160-бет), - деб ёзган эди Ойбек.

Ойбек ҳар бир асарини ёзишга киришишдан илгари жуда кўп материал тўплар эди. Буларнинг аксарияти халқ ижодиётидан намуналардир.

Масалан, адиб «Мукаммал асарлар тўплами»нинг XVIII жилдида «Нур қидириб» повести учун тўпланган материаллар қисмида

«Ўрдуча-русча луғат», «Покистон халқ мақолларидан намуналар» берилган. «Бадий ижодда фойдаланиш учун халқ оғзидан ёзиб олинган асарлар» қисмида эса «лапарлар, мақоллар, оталар ва она-лар сўзи ҳамда айрим иборалар берилган. Булар 340 та мақол, 42 сатрдан иборат халқ лапарларидир. Халқ ижоди намуналари ҳисобланган бу дурдоналар Ойбек ижодида янгича жило топиб жаранглагани шубҳасиздир.

5. «Мукаммал асарлар тўплами», юқорида айтганимиздек, адибнинг бой оғзаки ижодига бўлган муносабатидан гувоҳлик берувчи материалларга бой. 1934-1935 йиллардан бошлаб Навоий ҳаёти, фалсафий дунёқарашлари устида муттасил теран илмий тадқиқот бошлаган Ойбек «Навоийнинг таржимаи ҳоли ва ижодий фаолияти» номли монографиясини ёзиб, кейин у ҳақда дoston ва роман яратишга киришган.

6. Адибнинг «Гули ва Навоий» дostonига сўз боши ёзган Зарифа Саидносирова: «... 1968 йилнинг март ойида Ойбек хаёли яна беш асрлик воқеа чангини тозалаб, тарих йўлларини кезди, бир халқ афсонаси асосида «Гули ва Навоий» дostonини яратди. Ойбек бу дostonни Ҳазрат Навоийнинг 525 йиллик юбилейига бағишлаган эди», - деб ёзади.

Шубҳасиз, Ойбек бу дostonни яратишда биргина афсона сюжетини асос қилиб олмайди. Навоий ҳаёти ва фаолияти билан муттасил шуғулланган адиб Навоий билан боғлиқ барча халқ ижоди намуналаридан баҳраманд бўлган. Бу ўринда «Навоий ва унинг севган қизи», «Тарихда тўрт донишманд киши», «Мир Алишер ва Султон Ҳусайн», «Доно Навоий» афсоналари асос бўлгани шубҳасиздир.

Навоийнинг шахси ва унинг севгилиси ҳақида жуда кўп ривоятлар мавжуд. Лекин Навоий ўз умрида кимнидир дилдан севган. Буни унинг «Лисон ут-тайр» асаридаги «Шайх Санъон» қиссасидан ўз шахсий севгиси ҳақида махсус асар ёзиш орзусида бўлганлигини билиш мумкин. У ёзади:

Кел, Навоий, сўзни ҳола хатм қил,
Ишқ аро изҳори даъво қилмағил.
Бир неча кун умрдан томсам омон,
Шарҳи ишқим назм этай бир дoston.
Анда билгай кимганим инсофдир,
Ким сўзим чинмудир ё лофдир.

Е.Э. Бертельс ҳам «Навой» монографиясида Навоийнинг севгиси хусусида гапириб «Фарҳод ва Ширин» достониининг муқаддимасидаги шоирнинг ўзи ҳақида сўзлаган мисраларига ишора қилади.

7. Фольклор ва адабиёт хусусидаги бундай ижодий мажриба Ойбекнинг «Қутлуг қон», «Олтин водийдан шабадалар» асарларида ҳам ўзига хос кўринишга эга. Масалан, «Нур қидириб», «Нур қидириб» қиссаси учун тўпланган материаллар орасида бир қатор мақол ва афоризмлар билан бирга халқ донишмандлигини ифода этувчи ривоятлардан бирини асар тўқимасига сингдириш нияти борлигини баён қилган фикрлар, шунингдек, ёзувчининг асар режасини яратаётиб, бир ўринда «илм-маърифатнинг аҳамияти ҳақида бир мақол ёки афоризм керак бу ерга», деб қайд этган ўринлар бор. Шунингдек Ойбекнинг «Олтин водийдан шабадалар» романи учун тўпланган материаллар орасида «план ва қайдлар», «Эсда тутиш учун» деган қайдлар, айрим мақолларга ишоралар ва «Юлдуз тўғрисида бирор халқ афсонаси керак», деган шарҳларни кўриб, ёзувчининг халқ ижоди намуналарига беҳад меҳр қўйгани ва унга суянганининг гувоҳи бўламыз.

8. Ойбекнинг турли жанрдаги ижодида фольклор мотивлари, афсона ва ривоятлар, умуман, фольклоризмнинг ранг-баранг кўри-нишлари тобора янгича жило топа борди.

Халқ донолиги мужассам бўлган фольклор асарлари ёзувчи учун битмас-туганмас ижод чашмаси эканини намойиш эта борди. Унинг бу ижодий лабораторияси эндиликда юксак камолотга эриш-шайётган бугунги адабиётимиз учун катта мактаб бўлиб қолди.

Фани АБДУРАҲМОНОВ,
академик

ОЙБЕК АСАРЛАРИНИНГ ТИЛИ ВА УСЛУБИ ҲАҚИДА

1. Буюк сўз устаси устоз Мусо Тошмуҳаммад ўгли Ойбек тур-ли соҳалар бўйича қалам тебратди. Насрий ва назмий бадиий адаби-ётнинг ҳамма турларида ижод қилди – баллада, лиро-эпик дoston, ҳикоя, очерк, қисса, роман, оммабоп (публицистик) мақолалар ёзиб қолдирди, қардош халқлар адабиёти, антик давр ва Европа адабиё-тининг машҳур асарларини таржима қилди. Адабиётшуносликка оид

чуқур мазмунли мақолалар, тақризлар ёзди. Устоз адиб ижоднинг турли соҳалари бўйича из қолдиргани учун ҳам ёзма услубнинг ҳамма соҳаларидан моҳирона фойдаланди. Унинг бадиий ва таржима асарларида – бадиий ва нотиклик услуги, мақолалари ва нутқларида – расмий ва оммабоп услуб, адабиётшунослик ва тилшуносликка оид асарларида, таржималарида илмий услуб намуналарини кўра-миз. Адиб ўз асарларида бу услубларни яратувчи тил воситаларидан моҳирона фойдаланган ва илмий мақолаларида бошқа ёзувчи ва шоирларга ҳам тилга, сўз қўллашга катта эътибор қилишни маслаҳат берган.

2. Сўз санъатининг атоқли намояндаси бўлмиш устоз ўзбек адабий тили ва, хусусан, бадиий тил ва услуб ҳақида, сўз қўллаш тартиби ва қоидалари тўғрисида чуқур мазмунли илмий мақолалар ёзганлар. Шулардан бири «Ўзбек поэзиясида тил» ва иккинчиси «Тил» деб номланади. «Ўзбек поэзиясида тил» мақоласи биринчи марта 1934 йили «Қизил Ўзбекистон» газетасида босилган бўлиб, бу мақола Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти томонидан 1974 йили чоп этилган ўн жилдли Ойбек «Асарлар» тўпламининг тўққизинчи жилдидан жой олган (238-245-бетлар). «Тил» мақоласи бўлса, аввало, 1936 йили Ўзбекистон Фанлар Кўмитаси томонидан китоб ҳолида нашр этилган «Абдулла Қодирийнинг ижодий йўли» номли монографияси таркибида бўлиб, бу мақола ҳам 1974 йили нашр қилинган тўпламда эълон қилинди (274-280-бетлар).

3. Буюк адиб «Ўзбек поэзиясида тил» номли мақоласида ўзбек адабий тилининг кейинги йиллардаги бойиши, ривожланиши ҳар қандай тушунчани ифодалай олиш қудрати тўғрисида ёзиб, бу тилнинг яна мукаммаллашиши учун унинг устида ишлаш зарурлиги вазифасини қўяди. Бу соҳада ёзувчи ва шоирларнинг хизмати катта эканлигини таъкидлаб, Уйғун, Ҳамид Олимжон, Ғафур Ғулом, Хусайн Шамс каби ёзувчи ва шоирлар номини тилга олади.

Ойбек поэзиянинг тилига тўхтар экан, бу соҳада анча камчиликлар бор эканини таъкидлаб ўтади, «босилаётган... шеърлар ва дostonларнинг тили грамматик янглишликлар билан тўла... бадҳазм тил» эканини ва бадиий тўқиманинг асоси тил эканини кўрсатиб ўтади. «Тил камчилиги, - деб ёзади адиб, - асарнинг бадиий сифати-га манфий таъсир қилиши мумкин». Шеър шоирларга эмас, «ўқувчи оммаси»га қаратилган экан, унинг тили халққа тушунарли бўлиши шартлигини таъкидлаб ўтади. «Енгил, синиқ тил билан ёзилган

шеърлар»ни «халқ қўлламайди, тушунмайди, завқланмайди», дейди. Сўзнинг «оханги, ифода кучи, бўёғи ва бошқа томонларига қараш керак», «Аниқ, турмушни тўғри кўрсата билажак, фикр-тушунчаларни тўлиқ, қабарик ифода эта билажак тил лозим», деб кўрсатади. Бу фикрларини қувватлаш учун замона шоирларидан мисоллар келтиради.

Адиб кўрсатишича, «Поэзия тили ихчам тил. Равшан ва ихчам ёзиш учун», аввало, «шоир ўз фикрини уйғун ифодаламоғи, конкрет шакллантирмоғи» керак, шу билан бирга адиб поэзияда ҳар қандай техникага оид сўзларни ўринсиз ишлатиш тўғри бўлмаслигини кўрсатиб, бунга амал қилмаган шоирларнинг шеърларидан мисоллар келтиради. «Қофия учун, - дейди Ойбек, - маънони қурбон қилиш ярамайди». Адабий асарда жумлалар содда, тушунарли бўлиши керак. Бунинг учун шоирлар сўз бойлиги хазиналарини доимо тўлдириб боришлари зарурлигини кўрсатиб ўтади.

4. Адиб «Тил» деб номланган илмий мақоласида Абдулла Қодирийнинг «Ўтган кунлар», «Меҳробдан чаён», «Обид кетмон» романларини бадиий адабиёт намунаси сифатида таҳлил қилади. «Ўтган кунлар» романида, - деб ёзади Ойбек, - ёзувчи тил усулида катта маҳорат кўрсатади. Романнинг тили, ҳақиқатдан, бой, бўёқли, содда, ифода кучи зўр, оммага англашиларили, эмоционал бир тилдир. Ўзбек адабий тилининг шаклланишида бу асарнинг роли, шубҳасиз, ғоят каттадир. Ёзувчи халқ тилининг бой хазинасидан фойдаланиб, юзларча мақоллар, тугал гаплар, қочирмалар, сўз ўйинларини усталик билан қўллашени, персонажлар ўзига хос тилда сўзлашишини, Абдулла Қодирий бадиий воситалардан унумли фойдаланганлигини кўрсатиб ўтади ва бунга романдан мисоллар келтиради. Ойбек адабий тилнинг мусиқийлиги ва ритмига аҳамият бериб, образларни типиклаштириш ва индивидуаллаштириш муҳим аҳамиятга эга эканини таъкидлаб, «Услуб ҳам лирик тўлқинликка, жўшқинликка кўтарилиши, услубда такрор усулининг алоҳида аҳамияти борлигини мисоллар билан кўрсатиб, Абдулла Қодирий асарлари тилидаги баъзи нуқсонлар борлигини айтиб ўтади. Бу нуқсонлар – арабий, форсий сўзларни ортиқча ишлатиш ва эски дostonлардан кириб қолган шаблон унсурлар ва муболағали таърифлар, ортиқча бўёқларнинг қўлланишидир. Адабиётшунос сифатида Ойбекнинг Абдулла Қодирийнинг мазкур романларининг (бундан етмиш йил аввал) чуқур ва объектив таҳлили ҳозир ҳам адабий асарни объектив (хо-

лис) таҳлил қилиш намунаси бўлиб қолади.

5. Устоз Ойбекнинг «Евгений Онегин» шеърининг романининг таржимаси ҳамда айрим журнал ва бадиий асарлар муҳокамасида, бошқа жойларда сўзлаган нутқлари, диссертацияларга берган тақриزلари Мусо Тошмуҳаммад ўғли Ойбекнинг «Фан» нашриётида чоп этилган «Мукаммал асарлар тўплами»нинг ўн саккизинчи жилдига кирган. Бу нутқ ва тақриزلарида адабиётшуносликнинг ва адабий тилнинг муҳим масалаларига тўхталиб ўтади. У. Тўйчиевнинг номзодлик диссертациясига ёзган тақризида «Ўзбек тилига форс-араб сўзларини қориштириб туриб арузни ишлатиш жуда оғир. Ўзбек адабиётида соф ўзбек тили билан аруз йўлини ишлатиш керак», деган вазифани қўяди.

6. Устоз адиб ўзининг назмий ва насрий асарларида тилдан, унинг услубий воситаларидан фойдаланиш намуналарини кўрсатиб берди. Шоирона тил ва нафис услуб унинг асарларига жон киргизади, кишини мафтун этади, воқеа, ҳодиса ва асар қаҳрамонлари ўқувчининг кўз олдида жонли гавдаланади. Бунинг сабаби адиб нутқ услубини яратувчи воситаларни моҳирона қўллашидир. Бунга адибнинг бой тажрибаси, замон ўзгаришларини тўғри англаши, тарих, иқтисод, фалсафа, санъат ва ижод сирлари соҳаларида чуқур билимга эга бўлиши ҳам сабаб бўлди.

Ўз даври билан ҳамнафас бўлган адиб асар ёзишдан аввало «фикрни... конкрет шакллантирмақ» лозимлигини маслаҳат беради ва унинг ҳар бир асарида бирор гоյ мукаммал ифодаланади. Бу гоյнинг реаллашиши табиатни, доимий ҳаракатда ва ривожланишда бўлган воқеалар, типик персонажларни моҳирона тасвирлаш орқали содир бўлади.

Бу усул **мантиқий услубнинг** реаллашиши билан рўй беради.

7. Адиб бу асосий услубдан ташқари, услубнинг бошқа турлари – **илмий, расмий, адабий услуб** воситаларидан фойдаланади. Лексик услуб воситаларини (*сўзнинг лексик ва кўчма маънолари – полисемия, омоним, синоним, тажнис, эпитет, ўхшатиш, такрор, градация, архаизм, шева, терминлар* ва б.) ва грамматик услуб воситаларини (равон, содда ва таъсирли жумлаларни ишлатиш диалог, инверсия, эллипсис, мувозийлик, идиома, фразеология, эвфемизм) ўз асарларида кенг қўллайди ва юқорида кўрсатилган илмий мақолаларида бу услубий воситаларнинг баъзиларига алоҳида тўхталиб ҳам ўтади.

Буюк адибнинг тили ва услуги катта ва мураккаб муаммо бўлиб, бу соҳа кўпгина илмий тадқиқот ишларини олиб боришни талаб этади.

*Абдугафур РАСУЛОВ,
филология фанлари доктори, профессор*

БИОГРАФИК МЕТОД ВА ОЙБЕК ИЖОДИНИ ЎРГАНИШ МАСАЛАЛАРИ

1. Санъаткор борки, ўз асарларида кўрган-кечирганларини, таниган-билганларини акс эттиради. Биографияга оид материаллар асарнинг ҳаётийлигини, ҳаққонийлигини аниқ кўрсатиб туради. Адабиётшуносликдаги биографик методнинг асосчиси француз олими ва ёзувчиси Шарль Сент-Бёвдир (1804-1869). Назария, метод амалда жорий этила борилсагина ҳаётий, тирикдир. Сент-Бёв методининг ҳаётий зарур эканлиги Андре Моруа, Мишель Монтень, К. Федин, И. Гарин эссе, хотираларида тўлиқ исботланган. Париж Жарроҳлар академиясининг аъзоси, Озарбайжон университетлари Миллий академиясининг фахрий аъзоси Жавод Ҳайъат «Адабиётшунослик» (Баку, «Илм», 1996) асарида Шарль Сент-Бёвнинг биографик методи хусусида алоҳида тўхталинади.

2. Адабиётшуносликдаги биографик метод оддий китобхондан кўра мутахассисга - бирон санъаткор ҳаёти ва ижоди билан шуғулланувчи адабиётшуносга зарурдир. Ёзувчи Ойбекнинг руҳий ҳолати, асарларидаги биографик ўринларни тушуниб етишда Зарифа Саидносирова, Наим Каримов, Матёқуб Қўшжонов, Бахтиёр Назаров, Ҳомил Ёқубов, Раъно Иброҳимоваларнинг асарлари қимматлидир. Мана шу мутахассислар Ойбекнинг ижодий жараёнини, характери-ни, ҳаётий материаллардан фойдаланиш йўсини, турли тиллардаги ҳолатини кўрсатиб берганлар. Айниқса проф. Наим Каримовнинг «Ойбек» (1985), «Илҳом чашмасининг ажиб мавжлари» (1982) сингари китоб, рисола ва ўнлаб мақолаларида Ойбекнинг биографияси, асарларининг яратилиш тарихи, адабий характерлар прототиплари ҳақида қимматли маълумотлар келтирилган. 1979 йилда проф. Л. Қаюмов ва Р. Иброҳимова тўплаган хотиралар китоби чоп этилган бўлиб, ундан Ойбекни шахсан кўрган-билган, мулоқотда бўлган

38 нафар қалам аҳлининг мақолалари босилганди. Н. Каримов ҳар бир мақола-хотирани синчиклаб ўрганган, унинг Ойбек биографиясини ўрганишдаги аҳамиятини кўрсатиб берган.

3. Ўзбек адабиётунослигида хотира-китобларни чоп этиш яхши анъанага айланган. Лекин айрим хотира-мақолаларни ўқиб ҳис-ҳаяжон, бирор асар воқеасини сўзлаб бериш, унча аҳамиятли бўлмаган оний учрашув тафсилотини кўрсатишдан бошқа нарсани топа олмайсиз. Ваҳоланки, чин хотира – китобхон, бадий асар ва ёзувчи орасидаги олтин кўприк. Хотираларда ёзувчи руҳияти ички драмаси, асарларнинг яратилишига туртки бўлган омиллар ҳақида ишонарли маълумотлар бўлиши зарур. Ёзувчи ҳам, унинг замондошлари ҳам ўтиб кетади. Лекин хотираларда тасвирланган маълумотлар, ёзувчи, асар ҳақидаги оҳорли фикрлар мангу қолади.

Ёзувчи биографиясини, асарлари, адабий қаҳрамонлари тарихини билиб олишда адабий-бадий лавҳа, эсселарнинг аҳамияти муҳим. Китобхон Абдулла Қодирий, Чўлпон, Ойбек, Ҳамид Олимжон, Ғафур Фулом, Абдулла Қаҳҳор, Миртемир, Усмон Носир ҳақида кўп маълумотга эга. Чунки бу санъаткорлар ҳақида Наим Каримов, Ҳабибулла Қодирий, Адҳам Акбаров, Озод Шарафиддинов, Отаёр эссе-китоблар ёзишган.

4. Ойбекнинг нафақат ҳаёт йўли, аҳвол-руҳияси ҳақида, балки у яратган адабий қаҳрамонлар ҳақида ҳам қизиқарли маълумотларни Н. Каримов ёзган. Унинг Йўлчи Иброҳимов (Йўлчининг ҳаётдаги прототиби), Қурбон Ўлжабоев («Қуёш қораймас»даги Бектемир прототиби), «Олтин водийдан шабадалар» романи қаҳрамонлари прототиплари ҳақидаги фикрлари ҳам илмий-бадий жиҳатдан қизиқарлидир. Н. Каримовнинг «Ойбек», Озод Шарофиддиновнинг «Абдулла Қаҳҳор», Ҳ.Қодирийнинг «Отам ҳақида» китобларида адабий қаҳрамон, унинг ҳаётдаги прототиби ҳақида яхши маълумотлар борки, менинг ўйлашимча, «Адабий қаҳрамонлар тақдири» номли китоб тайёрлаш фурсати етгандай туюлади. XX аср ўзбек адабиётида не-не баҳслар, талқинлар бўлмади, дейсиз?! Ойбекнинг «Қутлуг қон», «Навоий» романлари ҳақидаги баҳсу ҳар хил талқинларнинг ўзи ҳам алоҳида китоб бўлади. Бу фикрлар бевосита ва бавосита биографик методга бориб тақалади.

5. Биз ушбу тезисимизда «Қутлуг қон» романнинг ёзилиши, унда тасвирланган жой, боғ ҳовли, шийпон ҳақида қисқагина тўхта-ламит.

«Кутлуг қон» романи яратилган маскан, фасл ҳақида бир қанча манбалар мавжуд. Ўзбекистонда ҳизмат кўрсатган санъат арбоби, драматург ва режиссёр Рихсивой Орифжонов («ЎЗМЭ», 6-жилд, Т: 2003 йил, 566-бет) 1978 йилда «Кутлуг қон» ёзилган қишлоқ, ўша пайтдаги шароит ҳақида сўзлаб берган эди. Р.Орифжонов (1926-1979) асли Юнусободнинг Оқота мавзесидан эди. Ойбек шу қишлоқдан бир боғ сотиб олади. 1938 йилда Рихсивой ака 12 ёшли бола эди. «Боғ, шийпон, ёзнинг қисқа тунини ёдга олар эканман, 1938 йилнинг ёз ойлари кўз ўнгимда жонланаверади. Ёз кечалари Ойбек боғидаги шийпонда керосин лампа алламаҳалгача ёниқ турар эди. Қоп-қоронғу кеча. Тун осойишталигини чирилдоқларнинг овози, ҳаққушнинг кичқириғи сингарилар бузиб турарди. Ойбек шийпонидаги чироққа тикилиб ётганимча уйқуга кетардим. У вақтларда электр, радио, жинғироқли соат қаёқда, дейсиз?! Ойбекнинг чироғи ўчиши билан қишлоқ одамлари ғимирлаб қолишарди. Кексалар бомдод намозга таҳорат олар, бозорчилар от, эшакни аравага қўша бошлар, яна кимлардир ўз юмушларига банд бўлардилар. Кундуз кунлари мол боқиб юрарканман, бирорта овлоқ, салқин жойда китоб ўқиб ўтирган Ойбек домлани кўриб қолардим...», деб хотирлаган у.

Н. Каримов “Ойбек” китобида ёзади: “Адибнинг айтишича, у романни қисқа муддатда – саккиз-тўққиз ой мобайнида ёзиб тугатди. Бу 1938 йилнинг ёз ойлари эди».

Миркарим Осим худди шу даврни эслаб, ёзади: “Мен яқшанба куни Ойбекни йўқлаш учун унинг Оқтепадаги боғига бордим. Қўрғонча эшигини тақиллатган эдим, Зарифахоним чиқиб, мени ичкарига таклиф қилдилар.

- Ойбек шу ердами?

- Ҳа, шу ерда. Лекин ҳали уйқудан тургани йўқ.

- Ие, соат бир бўлди-ку. Кечаси иккида ётган бўлса ҳам, уйқуга тўйиши керак эди.

- У кўпинча соат уч-тўртгача шийпонда ўтириб ишлайди. Энди турадиган вақти бўлди, киринг ичкарига. - Зарифахоним айвондаги хонтахта устига дастурхон ёзиб, бир чойнак чой келтириб қўйдилар” (93-94 бетлар).

6. Зарифа Саидносирова “Ойбегим менинг” (Т., “Шарқ”, 1994) хотира-китобида 1934 йилда Тахтапул ва Юнусобод мавзелари ўртасидаги Оқота деган жойдан (ҳозирги Фуломмаҳмуд Абдуллаев маҳалласи, аввалги “Ворошилов”, “Карл Маркс” колхозни идорасининг

атрофии - А.Р.) боғ ҳовли сотиб олганликлари, бу жой Ойбекка ниҳоятда маъқул бўлгани ҳақида ёзади. Муаллиф боғнинг кўринишини тиниқ тасвирлайди: "...боққа торгина боғ кўчадан кичкина бир эшикча орқали кириларди. Эшикдан бошланган якка йўлнинг ўнг томонида катта ҳовуз, атрофида қизил олма оғочлари терилган... Сўл томонда бир танобча келадиган бедазор... Ҳовуздан кейин - қўрғон: унда бир уй ва бир айвон бор. Қўрғон орқаси ва бедазордан бошлаб 18 ишқом узум: чарос, қора кишмиш, даройи, соҳиби, ҳусайни, нимранг ва ҳоказо. Беда атрофида олма ва шафтоли оғочлари. Шафтоли май ойдан бошлаб пиша бошлайди. Навлари жуда кўп... 1934 йилдан 1939 йилнинг кузига қадар ҳар ёзни шу боғда ўтказдик" (154-бет).

Зарифа Саидносирова боғни таърифлаб, яна ёзади: "Ойбек Чимёнда ишлаётган кезларда, унинг дадаси билан маслаҳатлашиб, қўрғондаги уй ва айвон устига катта шийпон қурдирдик... Шийпон жуда кўркам. Боғ томондаги дарахт навалари шийпонга шундоққина тўкилиб туради. Улар гуллаганда, мевалари пишганда эса кўркини кўриб, кўзингиз тўймайди. Айниқса, кечалари, ойдиндаги манзаранинг гўзаллиги кўнгилларимизни ором ва нашъа билан тўлдиради (155, 156-бетлар).

"Қутлуғ қон" романини ўқий бошлаганингиз ҳамон Ойбек суйган боғ тасвирини кўрасиз: Мирзакаримбой "боғнинг ташқарига қаратилган кичкина эшигига кирди. Йўлчининг кўзига "жаннатдай" катта боғ манзараси очилди, томоша қилиб, кекса тоғанинг орқасидан юраверди. Орасидан Кўқон арава бемалол юрадиган кенг, узун ишқомлар икки танобдан мўлроқ ерни ишғол этган. Кўм-кўк тоқ барглари эрталабки қуёшда жилваланади. Боғнинг тўрт томонини ўраган баланд, янги пахса девор бўйлаб шафтолилар ўсади...» (Ойбек. Асарлар. 10 томлик. 3-том, 21-бет). Ойбек ўз боғидаги бедазорни ҳам унутмаган: "Улар пича юриб, тўрт-беш таноб жойни ишғол этган бедазорга чиқишди.

- Мана бедам! - қўлини белига тираб, кўзи билан узоққа ишорат қилиб деди Ёрмат. - Ҳафсалангиз бўлса, беданани шунда тутингда.

- Йўнғичқа сизникими? Ёш экан ҳали, жуда бақувват ўсибди. - Ёрматга қараб деди Йўлчи" (16-бет).

"Зарифахоним тархини чизган, Ойбекка жуда ёққан шийпон кўринмаяптими," дейсизми. Мана, ўша машҳур шийпон: "Ёз кечаси

қисқа. Йўлчи бир чимдим ухлаб, бегона жойга ўрганмаганиданми, кўзини очаркан, тонг отган эди. Ҳаво салқин ва тоза. Унда-мунда қушлар сайрайди. Йўлчи ўрнидан турди, ариқда юз-қўлини ювиб, ташқари саҳнида бир оз кезди. Меҳмонлар *шийпонда* шоҳи, атлас, адрас кўрпаларда, бошларини оппоқ ва юмшоқ ёстиқларга кўмиб ухлайдилар... Майин тонг шабадаси ранг-баранг гулларни секин тебратиб, атирларини ҳар ёққа сочади” (18-бет).

7. Ойбек «Қутлуғ қон» романида Мирзакаримбой боғини бекаму кўст, гўзал тасвирлайди. Чунки боғ Ойбекка ниҳоятда жонли, кадрдон эди. Бадий асарда нимаики тиниқ, ишонарли тасвирланган бўлса, билингки, санъаткор ўша нарсани (кимсани, воқеани) кўрган, билган, ҳис қилган. Биографик метод асар руҳини, онтологик имкониятни белгилашда муҳим аҳамият касб этади.

Умнат ТҶҲЧИЕВ,
филология фанлари доктори

ОЙБЕКНИНГ ШЕЪР ТУЗИЛИШИ

1. Ойбекнинг шеър тузилиши ижодкор таваллудининг юз йиллиги юбилейи муносабати билан илк бор махсус текширилди, илгари турли манбаларда бу масалага йўл-йўлакай ё қисман тўхтаб ўтилган. Шоир «Мукамал асарлар тўплами»нинг дастлабки тўрт томи текширишга асос бўлди. Ойбек шеърлари бармоқ ва аруз шеър тизимларида ёзилган. Етакчи шеър тизими унинг учун бармоқдир. Мазкур томларда кўрсатилишича, шоирнинг ҳамма шеърлари 507 та, поэмалари эса 18 тадир. Ойбек поэзиясида бармоқнинг бешликдан ўн тўққизликкача бўлган туркумлар ишлатилганлигини айтиш керак. Бу сира ичида ўнеттилик ва ўнсаккизлик туркумлар учрамайди. Демак, ўнучта туркумдан фойдаланилган, ўнтўққизлик туркум унинг таржималарида ҳам дуч келади. Энг кўп ишлатилган туркум ўнбирликлар; у 174 та шеърда мавжуд, бош вазни 6+5 дир. Шоир поэзиясида анча салмоққа эга бўлган учта туркум бор, бири еттилик бўлиб, у 74 шеърда дуч келади, унинг 4+3, 3+4 вазнлари бор. Бири тўққизлик туркум бўлиб, унинг 3+3+3, 4+5 вазнлари иш кўради, бу охириги вазн 57 шеърда қўлланилган. Бири саккизлик туркум бўлиб, унинг 4+4, 4+2+2 вазнлари бор, улардан биринчиси 36 та шеърда

дуч келади. Қўшма вазнининг 6/5, 7/5, 8/6, 8/7, 8/5, 10/5, 12/5 туркумлари бор, энг кўп ишлатилгани 6/5, 7/5, 10/5 дир.

2. Ойбек 20-йилларнинг бошида эркин вазнда (сарбаст жанрида) ёзди («Товушим», «Уйғон»), унинг бу соҳада ўндан ортиқ шеър ёзгани маълум. У бармоқ шеър тизимининг содда, қўшма ва эркин вазнлари соҳасида Чўлпон, Фитрат анъаналарини Ғафур Ғулом, Ҳамид Олимжон, Уйғун, Шайхзода ва Миртемирлар билан бирга давом эттирди. Ойбек ғазални бармоқ тизимида ёзишда Аҳмад Яссавий анъаналари изидан борди. Унинг «Она сўзи» ғазали бунинг далилидир. Бу ғазал 7+7 вазнида ёзилди. Ойбек аруз тизимида ўнга яқин шеърлар ёзди. Бу ҳол 1927 йилдан бошланди. У шу йили «Ёр қолди», «Темир», «Уни қидириб» (1928) шеърларини битган, улар арузнинг ҳазаж баҳрига мансуб. «Ўзбек адабиётида соф ўзбек тили билан аруз йўлини ишлатиш керак», деган шоир ўзи ҳам бунга ривож қилганлиги унинг арузда ёзган шеърларидан яққол билиниб туради.

3. Маълумки, 20-йиллари баъзи адабиётчилар ўртасида арузга қарши, айни ҳолда, гоҳо бармоқ тизимига қарши ҳам «фитна» уюштирилган эди. Бунда туркиялик баъзи чала шеършуносларнинг таъсири йўқ эмасди. Улар аруз четдан келган, туркий тилга мос эмас, аруз ва бўғин тизими эскирди, янги шеър тизимларини яратиш лозим, дер эдилар. Улар эркин вазн (сарбаст)ни янги вазн деб билдилар. Ваҳоланки, дунёдаги мавжуд силлабик (бўғин), силлабик-тоник (бўғин-урғу), тоник (урғу) ва квантитатив (чўзиқликка суянадиган) шеър тизимларини барча миллий тиллардаги поэзияларда ҳам, баъзи ислохотлар орқали ишлатиш мумкинлиги бутун жаҳонда аллақачон исботланган. Аруз анъанавий ҳодисадир. Ойбек бу даврда арузда ҳам, бармоқда ҳам ёзаверди. Бу жиҳатдан у тўғри йўл тутганлиги кўриниб турибди, чунки ҳар қандай таълимотнинг тўғри ё нотўғрилигини амалиёт (практика) кўрсатади, аруз назарияси ўзбек тили ва поэзияси учун тўла мос, миллий шеър тизими эканлигини кўп асрли ўзбек мумтоз шеърятти тасдиқ қилиб берган. Араблардан бизга аруз тизими эмас, балки аруз назарияси ўтган, аруз (нутқ товушлари ва бўғинларнинг қисқа ва чўзиқлигига асосланган шеър тизими) туркий халқларда синкретизм ҳодисаси сифатида қадимдан мавжуд эди.

4. Қофия назариясига кўра, 25 та қофия тури бор. Мураккаб радифли ва мазидли қўшимчали қофия, мураккаб радифли ва нойирали қўшимчали қофия, таъсисли ва нойирали қўшимчали қофия каби уч қофия тури Ойбек поэзиясида йўқ. Бу ҳол Ойбек яшаган

даврда Ўзбек қофия назарияси араб-форс қофияси назарияси асосида ишлаб чиқилмаганлиги билан ҳам алоқадор. Ойбек қофиялари кутилмаган тарзlidir. Ойбек қофиялари турли товуш такрорлари билан ўзига хос уйғунликда мазмуннинг яхши ифодасига мос ҳолда муносиб янгроқлик ҳосил этади.

5. Ўзбек поэзиясида банд тартиби (строфика) иккиликдан тартиб йигирмаликдан ҳам ортувчи банд турларига эга. Ойбек строфикасида учта хусусият бўртиб туради. **абаб** кўриниши 237 шеърда қўлланилган. Иккинчиси шуки, баъзи шеърда иккилик ва тўртлик каби бир неча банд турлари ишлатилаверади, буни турли бандли жанр деб аташга келишилган, бундай шакл 98 та асарда бор. Шоирнинг 9 та достони шу шаклда яралди. Учинчиси шуки, Ойбек тўртлик банд турини 107 та асарда ишлатди, бу анча кўп кўрсаткичдир. «Қизлар» поэмаси **абабвгвгдд** ўнлиги билан ўзига хос тус олди. «Евгений Онегин» таржимаси **абабввггдеедее** ўнтўртлигини бизга ҳадя қилди. Ойбек илғор ғояларга муносиб, ўзига хос шеър тузилиши ва шеърий шакл бунёд қилди ва у ўзбек поэзиясини хилма-хил оҳангдошлик ҳам турли хушоҳанглик жиҳатидан янада бойитди.

МУНДАРИЖА

<i>Наим КАРИМОВ, филология фанлари доктори</i> ОЙБЕКНИНГ XX АСР ЎЗБЕК АДАБИЁТИ ТАРАҚҚИЁТИ ТАРИХИДАГИ ЎРНИ.....	3
<i>Бахтиёр НАЗАРОВ, академик</i> ОЙБЕК ИЖОДИНИ ЎРГАНИШ МУАММОЛАРИ.....	6
<i>Собир МИРВАЛИЕВ, филология фанлари доктори</i> ОЙБЕК – РОМАННАВИС	10
<i>Умарали НОРМАТОВ, филология фанлари доктори</i> АДИБНИНГ УНИВЕРСИТЕТ ДАВРИ ИЖОДИЙ ТАФАККУРИДАГИ ЭВРИЛИШЛАР	13
<i>ИБРОҲИМ ҲАҚҚУЛ, филология фанлари доктори</i> ОЙБЕК – НАВОИЙШУНОС	17
<i>Нўъмон РАҲИМЖОНОВ, филология фанлари доктори</i> ОЙБЕК ШЕЪРИЯТИДА ГЎЗАЛЛИК КОНЦЕПЦИЯСИ	19
<i>Н. ВЛАДИМИРОВА, доктор филологических наук</i> АЙБЕК – ПЕРЕВОДЧИК	22
<i>Ғ. МЎМИНОВ, филология фанлари доктори</i> ОЙБЕК ВА ХАЛҚ ОҒЗАКИ ИЖОДИ	25
<i>Ғани АБДУРАҲМОНОВ, академик</i> ОЙБЕК АСАРЛАРИНИНГ ТИЛИ ВА УСЛУБИ ҲАҚИДА	28
<i>Абдугафур РАСУЛОВ, филология фанлари доктори, профессор</i> БИОГРАФИК МЕТОД ВА ОЙБЕК ИЖОДИНИ ЎРГАНИШ МАСАЛАЛАРИ	32
<i>Умнат ТҮЙЧИЕВ, филология фанлари доктори</i> ОЙБЕКНИНГ ШЕЪР ТУЗИЛИШИ	36

Босишга рухсат этилди 18.05.2005. Қоғоз бичими А5. «Бизнес» қоғози.
«Таймс» гарнитура. Ҳисоб-нашриёт т. 1,9. Шартли босма т. 2,5. 150 нусха.

ЎзР ФА Ишлар бошқармаси қошидаги кичик босмахонасида чоп этилди.
700047, Тошкент, Я. Фуломов кўчаси, 70.